

La manxa del ferrer

(ALDC, VII, 1679. La manxa del ferrer)

Manxa, ‘instrument per a fer aire que aviva el foc de la fornal (61, 80, 111, 128, 130; *fornala* 41; *foganyà* 122; *fragua* 86, *fraua* 164, 171, 178) del ferrer’, és un mot procedent del llat. MANTĪCA ‘sacotell, alforja, sarró’, sentit afí mantingut en l’oc. ant. *marga* ‘sarró’ i en el cors *màntacu* ‘bot, odre’, però que en cat., com en l’it. *mantice*, s’ha desviat cap a l’instrument del ferrer, amb aquesta evolució fonètica MANTĪCA > *mánti(g)a* > *mántya* > *manxa*, *manxa*, igual que PANTĪCA > *panxa*, PERTĪCA > *perxa*, PORTĪCU > *porxe*, -o. El primer grau africacat de palatalització es trobaria en *man[tʃ]a*, conservat sobretot en cat. occ., com passa en altres tractaments fonètics conservadors (*cas[a]*, *par[e]*, *q[ua]tre*, *aig[ua]*, *hedra*) i morfològics (pronomen *me*, que ell *cant[a]*, *hòm[ens]*; cf. Veny, 2002 b: 19-20 i Veny/Massanell, 2015). Var.: *man[dʒ]a* 165, per ultracorrecció [tʃ] > [dʒ] en àrea apitxada; der.: *mantxó*, de la franja ribagorçana, d’expansió des de l’arag. (ALEANR, IX, mapa 1262), com ho mostra el suf. -ó, -on (*mantxon* 87, 94, 100) (< -ONE) que en aquesta llengua i en cast. té caràcter

augmentatiu (cf. Pardo, 1938; Alvar, 1953), mentre que en parlars val. meridionals seria un der. de *manxa* amb el mateix suf. -ó augmentatiu freqüent en val. (no d’influència murcianomanxega, que usa *fuelle*, ALeCMan, mapa 774) (compareu, en canvi, amb el cat. *manxó* ‘manxa manual’ i ‘ventador d’espart’, més petits que la manxa; semblantment el cat. *homenó* ‘home petit’ amb el cast. *hombrón* ‘home robust, gran’).

La remarcable unitat de *manxa* es trenca amb alguns estrangerismes, com *bufet* 1, 5 o *bufet de forja* 2, presos els dos mots del fr. *buffet*, mot probablement d’origen onomatopeic, com el cat. *bufar*, i del fr. *forge* (< FABRĪCA ‘forja’); *fuelle* 155, 158, 163, 164, 169, 172, 189 ← cast. *fuelle* (< llat. FOLLIS ‘id.’); *fragua* 181, 184, 188 (var. *fraua* 174-176, 186, amb pèrdua de -g-; cf. val. *aiulla* ‘agulla’), per interferència metonímica amb *fragua* ‘forja’ (← cast. < *frauga* < FABRĪCA ‘forja’).

Manxa és l’únic mot normatiu des del DOrt, 1917.

